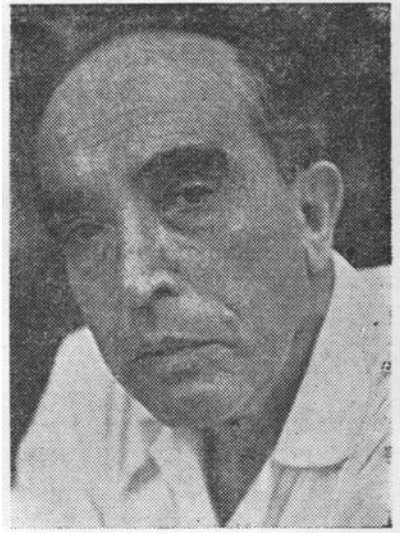

שרגא אבנרי

על שירת ש. הלקין.

א

המשורר וההוגה ש. הלקין, דמות ששיעור קומה מיוחד לה בתוך „הקבוצה האמריקנית“, מאחז בתודעתו זרמי שני עולמות: אחד שמיטענו גת־דלדל והוא מהווה מקור לגעגועים רומאנטיים, והשני שתפיסתו באין — גורם סבלו של האדם החדש. הרוצה לעמוד על סוד הצירוף שבשניות כיסופי־אלוהים וסבל־הכפירה ילך לתהות על נשמתו של יחיאל ההגרי, גיבור סיפורו של הל־קין, „הנישא בשטף כליון נפשו לאלוהים ומסתחף הצדה לתהום יסורים אנושיים“. בכמיהה זו לבי־טוי, שנגזר עליה האלם, בנפשו של יחיאל, המת־ענה באיווייו להתפלל ואינו יכול, כבר יש מעין התגלמות בועיר־אנפין לעולם שבספר שיריו „על האי“. אותו חיץ של התבכרות שהוקם בין יסודות הבריאה השונים, בין אדם לאדם, אשר בתוכם כלוא קול האלוהים מאין־לומבע, כלום איננו עדים לו בזרות האופפת את אהבת יחיאל ורות, אהבה שאינה מובנת לנפשות הפועלות עצמן? יש „גזירת האלוהים היא באדם“ להיש־ארו תמיד בודד ורחוק מן האובייקט הנכמה, „גזירת האל בי איומה, כי עד קץ הימים רק אשרך שבילים נעלמים ואת נפשי יחביא צל, כובד־צל מנפש גם אהבתי“.

ש. הלקין

סונטות האהבה נפתחות אף הן בסימן אותה פאטאליות המסתורין. משתוקק הלקין לביטוי שיגאל את האדם מבדידות־האלם שנגזרה עליו, אלא שלפתחו של הביטוי רובצת אימת־הגור. וכאן הוא נתפס להלך־נפש טראגי שאין ממנו מוצא: האימה היא שעומדת כחיץ בין כיסופיו וכמיהתו ובין כל הנכסף והנכמה על־ידו, היא חותרת ברהטי כליונו לאלוהים ולאשה הנאהבת, היא אימת־היחיד שלו אשר ממנה מתמלא כל הנאה והנכסף בעולמו. ומכאן נמתח קו־משווה לסקפטיות שלו בדבר יעודה של השירה, המובעת במסתו הספרותית: „גשרים אנו גושרים על פני תהום בין נפש אחת לחברתה ולעולם אין אנו יודעים אם לא בלעה התהום את גשרינו“. מתאוה הלקין לגשור גשר להרגשה מאחדת שתקרב אח אל אהבה ובהבנה, במקום החלל המפרד שנתהווה מחמת קיפוח יסוד התמימות באדם, אך גראה שהוא גרתע מפני הכוח הגורלי העיוור השליט במיפלי המס־תורין: „כי לעולם אין אנו יודעים“ — — — הלך־רוח זה של שניות מתרומם ב„על האי“ לתפיסה קוסמית, כאשר אל קוטב התשוקה והאימה „להיות“, שפירושו לדובב קול האלוהים באדם, מצטרף הקוטב הנגדי, אימת החדלון שבדממה ותשוקה לחדלון בדממה; אימות ותשוקות סומות אלה מפעמות, לפי הלקין, את נשמת הבריאה כולה. בצערו האישי הוא משיג את הצער האלוהי היקומי ואימת החלל הריק של התקופה מתרוממת וגואה לאימה מפני החלל הריק העל־זמני, החדלון שבאין מוחלט ואינסופי.

הליכתו של הלקין לבקש את אלוהיו ב„על־האי“ עוברת בסימן הסמליות האמבי־וואלנטית הנל, מחמת היותו מלווה המציאות שבסבל הכפירה. אמנם גראה לנו כי „האי“ צריך היה לסמל את הבריאה הנוולדת, שצפה ועולה על פני התווה האוקינוסי, ועמה יתגלה האלוהים למשורר שהלך לבקשו. אולם מקריאה בשירים מתקבל רושם אחר. האי מעמיד את יצירתו הפיוטית על התפיסה הקיצונית של דרך הבדידות והצער, האלם וההתרחקות

מאדם, הוא מקור כיסופים ואימה כאחת. הוא מסמל הינתקות אישית וכללית ותחילתו של חלל הדממה, והוא מבטיח את נצחוננו של היסוד הניגודי השלילי, את השתוקקותו לאלם שבהתנכרות ואת פחדו ויראתו את קול האלוהים שבאדם. באי זה ימצא הלקין את אלוהיו בבדידותו ובתשוקתו לכליה עצמית, הוא תחילתו של חלל הדממה העל-זמני.

ב

הרעב לאלוהים, כמוטיב יסודי בשירת הלקין, רעב שאינו נשבר, מבטא את הדור המתלבט בזמן הריק והמיירא, ואת הפרט באימות היחיד שלו. בכורח תודעת-משבר-האמונה הכופה עצמה על יצירתו מתגלה עולם נפשו המפולג והמורכב מניגודים: מצד אחד אנו עדים להשתוקקות עזה בשירתו לתת ביטוי לכאב הבדידות, לדובב שנית קול האלוהים בבריאה המפוצלת, קול מאחד ומלכד שיגאל את הטבע ואת האדם מחלל הזמן שנתהווה בעקב הכפירה. מאידך גיסא, מגלה הלקין בתפיסתו הקוסמית הלכי רוח פסימיסטיים מייאשים עד מאוד. חלל הדממה הגדול והאבסולוטי הוא מגמתה ותכליתה של האלוהות המודרכת בתשוקתה העיוורת אל הכליון העצמי, לקראת התפוררות נוספת, גויעה וקפיאה אינסופית. חלל הזמן של הדור הולך ומתגלגל בחלל הזמן הקוסמי. בראשית היה האלוהים, אור-בינה מלוא תבל, שלהבת השמש, מקורה של הבריאה, שהותכה בהתפוררותה לאלפי יסודות מוצקים ואטמוספריים — בביקושו את האלוהים מוצא הלקין משען במדע. בנשמתם של היסודות מרטטת עדיין הערגה לאחדות הקמאית, ודין אחד לאדם ולסלע, אשר "ערג להיעקר ממאחזו הארץ / ערג לשוב בזנק אל לבת השמש / אשר גונב ממנה בראשית עולם". אולם הבריאה המשתוקקת להזורת אחדותה סחופה אל הכליון. היא ממשכה בתהליכה המפרד לקראת הקפאון המחריש הכל, לקראת כלות הקולות והרעדים הערגוניים, לקראת הדממה הנוראה שאתה יחדל האלוהים:

פִּי בִּיצִירָיָה נְמוּגוֹת מֵת / פִּי בְּהוֹיֹתָם קוֹפֵאת חֲדָלְתָּ אֶתָּה — —

השורות הללו תלויות באימתן על כל יצירתו ומעייבות את עולמו בגזר החדלון, ממנו אין מנוס. הן חותכות גרלר-ויקיצו של הרצון האלוהי העיוור, שממנו מתמלאת הבריאה כולה והן סותמות את הגולל על כיסופיו ורעבונו של הלקין לאלוהים, מציל נפשו המפרפרת מסבל הכפירה; בעקב כיסופים אלה פתח הלקין במסע אל "אי-הבודדים". בשלב-השיא של יאוושו הוא הולך ומסתחף במעין תשוקה עיוורת אל גויעת האלוהות כדי להימוג בתפארתה ולהיגאל עמה יחד. "חדלו, חדלו נא ואחדל גם אני" — שאומרו הוא הכביכול ליחסי, מאחזו בפאטאליות את השניים הסבוכים בה יחדיו בתלות הדדית. איזה כוח טמיר ועצום כופה עליו לתת מוצא בשירתו לסופרלאטיביים של האיום והנורא, אותו כוח מסתורי הוא שמושכו אל הסלעים תוך הזדהות נפשית בלתי מפולגת עם קפאונם הנצחי. באיזו חומרה אלגית שאינה נכנעת לפשרות הוא שר על אבדן החיים וכל ניצוץ-תקווה המאירם:

וְרִשְׁף אֵין, וְתֵלֵב תְּטוֹחַ / לֹא יִזְנַק מֵאֵלֶם חוֹמָתוֹ, / עַד פְּרוֹעַ בְּרָךְ, עַד קְרוֹא:
קְדוֹשׁ, בְּרַחֲשׁ הַקְּשׁוּב בְּשִׁדוֹת-אָבִיב, / בְּפִשׁוֹר הַשְּׁלֵג יִחַפֵּשׂ הַרְשָׁף; / בְּנִצְעוּעִים
עַל אֶתְבַּת אֶשָׁה / וּבִחְזוֹן דּוֹרוֹת אָדָם עוֹלָיִם / וּמַעֲפִילִים — וְהַמְחַפֵּשׂ אֵי-נָנוּ / וְשִׁיר לֹא
יִנְתַּק פְּבַל־סִתְרִים — — (בין הסלעים).

זו הזעקה האלוהית "בת השווע הקדמוני", שעדיין מתלבטת ומחלהלת, כלואה במעמקי הנפצים הקוסמיים, היא הולכת ונחרשת בתשוקת הפירוד, בתהליך הדחף העיוור לקראת תוהו וכליה עצמית, עד אשר הדממה הנוראה שבחלל העל-זמני תעטוף תבל. הלקין הוא אסירה של התפארת ההיולית החדשה הזאת, חסר-אונים הוא כורע להוד הטראגי של מיתוס הרצון העיוור המייראו, ומשלב בבדידותו במעגל ההווה הקוסמית.

ג

גקודת המוצא לעולמו של הלקין הוא הפרט, איקונין ה"אני" שלו הקטן והמפולג, שדרך אספקלרית סבלו נשקף לו היקום. בסימן משבר התפוררותו של היחיד שנידון לאלם ובסימן מאבקו להיאחז בביטוי, שישחררו מן האלם הסוגר על בבדידותו — נראית לו ההווה

כולה. חלל-הדממה של הזמן שירד על האדם, החש בפירוד ובהתנכרות שבסביבתו, הוא בבואה ועירה לחלל הדממה ההולך ומשתרר בהיקפו האינסופי העל-זמני. תפיסה זו עשויה לגאול את האדם המודרני מאימות היחיד שלו ולטלטל נפשו בהרגשת משבריות קוסמית, לחוש עצמו בהיותו חלק מיסודותיו המפורדים של האלוהים הטראגי, הכמה אל עצמו ואחדותו ואל התפוררותו וחדלונו בדממה. מלהטי חרבה של הדממה המיינת ומלהטי מוראה בונה הלקין את יסודות הפיוט המעודן של שירתו, בדומה לדוד פוגל שליטש את חרוזיו מגושי האימה הוויזואלית, מן השחור הלילי. אולם הלקין כולו סער ומרי. הוא מתאוה לזעק ולהאזין את הד קולו משוקע בנבכים של כל אותם האחים המפורדים בתבל. הוא נקלע ממעגליות-יחיד טראגית אחת של חוסר אחדות למעגליות האחרת, של פירוד האני הגדול, שאין עמה פתרון, אבל היא מרגיעתו בצערו הבודד, היא מעין "אלוהים חדש", או "הפשרה המוכרחת", בשביל אני מפולג שנאלץ לוותר על אחדותו — — —

שירתו היא שירת המוח הניזון מיסוד הלחלוחית שבלב. הרגש המשוקע בטוריה המהוקצעים צף ונישא על גל האינטלקטואליות שלו העשירה. לא המסקנה הפיוטית הצומחת מן "המורכב" של תמונות-ותחושות, אלא הגות רגשית, או רגש הגותי, מהווה את הסובסטאנציה הפיוטית בשירתו של הלקין, החותרת לגלות פנימו של הטבע ונשמחו. נפו מועקר מתחומי כל "לוקאליות ייחודית" ונשתל על ידו בתוך הבדידות והתוהו של כל הנופים. הסלע מסמל את קפאון הזעקה של כל סלע אחר בעולם. חוף סנטה ברברה אינו שונה ביפיו מחוף אחר, או מחופה של ארצנו, למשל. כי חוויית כל דבר בעולם החיצון שלו נישאת בורם העשיר של המחשבה המגוונתה, היא רק תולדה קטנה ומשנית של אותה התרעדות אוקינוסית מקיפה שאישיותו נפגעה ממנה. עולמו טבוע בחותם האישיות העקיבה והנאמנה לו, יש בו ניגודי קטבים, אבל אין בו סתירות. חוץ מהלך הנפש ב"אוהיו" או הצורה הסנדרגית בשיר "שקיעה בניו-יורק" (ובכלל אלה שיר מאוחר יותר) קשה למצוא דיגרסיות בשירת הלקין. היסודות הניגודיים, אגב, המתגלים בחישוב הרוחני והאידיאי, מצטרפים לאמת המטאפסיכית שבמהלכיו של המשורר מן הקוטב האחד, שהוא כמיהה לאחדות אגב מתן פורקן לביטוי, אל הקוטב המנוגד, התשוקה העיוורת להתפוררות ולאדם — שהוא הרחף להתפרקות אורגנית החותר במחבואי ביטוי.

ד

שלא בדומה למשוררים בני זמנו, כש. שלום, או א. רגלסון, שחוויתם הפאנתאיסטית עמדה להם במאבקם על מחשבה קוסמית גואלת — בודדה היא שירתו של הלקין בפסימיות האניות המוחלטת שלה. חווייתו השרשית בדרגת מיתוס "שכינתא בגלותא", במהדורתו החדשה של דור שנצרך בכור הכפירה, היא סימפטומאטית לתפיסתו של האדם המודרני, אשר כפשע בינה ובין השקפת-אין אתאיסטית או ניהיליסטית. שוועתו של האלוהים עצמו שוועה עיוורת היא לגאולה ממחשכיה, אשר עלולה להסתאב, לפרוץ סוד-הדממה ולהחריב את עצמה; היא משתוקקת ל"גאולה בכליה עצמית". הלקין ירא את הזעקה העיוורת הזאת, את הכוחות הסומים השולטים ביקום, את הזעקה הכבולה בתוכו-עצמו הוא ירא. שירו הנאה "הולדת המשורר", שנכתב בהשראת התודעתיות הפאטאליסטית הנ"ל, מעמידנו יותר על חוד הבעיה המכאיבה של הרצון העיוור השולט ביקומי הגדול; "וטוב קפאוני בך באלם מיצר סוער בלי דעת". ואמנם הקוטב הנגדי אשר בשיר "עם זאבים" — שיחרור יצרי האופל מכלאם באדם, עם שהוא מאבד צורתו האלוהית והאנושית — מגלה לנו את שיא הטראגיות שבמוצא האלטרנטיבי.

מכאן אנו רואים, כי שירת הלקין, מתוך שאיפה לחשוף את מסתורין החיים, שהם כאב ותשוקה ואימה, הפליגה הרחק לתוך סבך הבעיות של זיקות הגומלין שבין מסתורין האדם והיקום, וכך מוצא הקורא את עצמו סבוך ללא-מוצא ממעגל החזור-סובב בין קטבי הטראגיות של שירה זו ושואל פתרון לנפשו המעונה מסייטי אלוהים, והפתרון איננו. כי — אין היוצר מצליח כ-יאם לתת פה לכאב של כל התועים אשר מעולם, להביע את פחד האדם אשר סגר עליו המדבר". במלים אחרות: לא פתרונות, אלא הבעיות הכאובות הן מעניינה של הספרות, להביאן לקורא ולגלות לפניו את האמת שבחיים. ואמת זו שלז היכן נמצא דומותיה? האין היא כאיזמל החותך בגוף החי, אכזרית ואין לשאתה? וכל זאת

משום יתר שכלתנות ודעתנות שהפקיעו את הדמיון הפיזי מיסודות האשליה התמימה אמנם ביצירתו היטיב המשורר למוזג תוכן פילוסופי חדש בכלים פיזיים, וזו זכות גדולה, הנופלת בחלקם של מעטים. אולם בגבור בו זרמי פכחונות נסתחפה קרקעו היסודית, וזוהה ונעלמה התמימות המצמיחה אשליות קטנות במכורתם של משוררים.

ה

כמשורר מייצג הלקין את הטעם הטוב והצורה הבהירה, הקפדנית. מראות העולם נארגים אל תוך שירתו כשהוא מוכך את שטפם ההיולי באמוציה מוזיקאלית מעדנת. כה רב הזיכוך וכיבוש האמן המלקט מתוך הגושיות הוורמת בחלל את הפירורים המחשבתיים; משורר הוגה זה כבר צר והקדים את הצורות והמסגרות האידיאות בשביל החומר המועבר בכלי הקיבול התחושתיים. הראות שלו בעולם באה לספק את החמרים לצורת המחשבה הפילוסופית. צורות העצמים בעלות תחושה ויואלית בלבד הן חסרות חשיבות כשלעצמן; בהן ילוש המשורר ויקבע דפוסים לגילוף הרהוריו על החיים ועל הכליון. משוררו של "יוחי" רואה את עולמו בתוכו כפי שהוא נושא בקרבו אלוהי, הוא עוטפו ברוחו ומערה עליו מיפי הרהוריו והגיגיו, הוא משווה לו אידיאליזאציה של כאב ושל יופי.

אוהב־שירה, שפיתח הבנתו בתפיסות חדישות וטעם מתבליני המטאפורה המודרנית, יתכן ובעיון ראשון לא ימצא ענין בשירים אלה, למרות בהירות לשונם ויפי סגנונם; שירתו של הלקין אף היא אי־תעלומות שרק מעטים זכו לדרוך עליו. אך מי שיבוא במחיצתו — יעמוד על העושר הרב הצפון בתוכו, הוא היופי העל־צורתי המפכה ביקומו, זה שיסודו בגעש הפרימיטיבי הולך ונכבש בצורות־מבע מעודנות. ההתנגשות הדראמטית שבאיתנות הטבע נכלאת באפיקי לשון מהורהרים, רגישים ומוזיקאליים. המפעם את רוח שירתו הוא יפי האחרית, היופי הטראגי המתחשף בהתפוררות הגדולה לחלקיקי זוהר ולשברירי גוונים שהקוסמוס הולך ומתגלגל בהם, היופי של הסוף הכלה וכמה לחדלונו, ההתפרדות הכללית של האלוהות לאלפי מראות וזרורים בתהליך הכליה התר את דרכו לקראת נצח האין. המיתוס הזה מרעיף את שירת הלקין, אלא שהמשורר כובש את הגיאות ההיולית הזאת ומכניע אותה לכבלי לשוניותו. ניבו העשיר זורם לתוך מיקצבים מוזיקאליים המכילים תהומות והצרים מהכילה כאחת. מוזיקה מאופקת וערגונית מלווה את החדלון הגדול, והיא שירת הברבור של העולם על עצמו. כך ישיר האדם האחרון על סף קץ הימים כשקולו יזבלע

בְּכִי אֲקִינּוּס, וְכִלִּי דָעַת מְדוּעַ, כֹּה צָר לִּי עַל גָּל,

הַמְּבַלֵּעַ צְלִילֵי בְּגִינַת־אֲדִירִים וְאָבֵד הַד קוֹלוֹ.

תְּהִינָה הַמְּיָתוֹ דְּאֵבַת הַבְּרִיאָה, הַמְּתָה מְרִצוֹן,

הַעוֹטָה לְקִרְבָּאת מְנַת שְׁלֵמַת אוֹר וְתִבְלָת, וְצָר לָהּ, כֹּה צָר לָהּ,

עַל יְפֵי אֶחָד וּמִיָּחָד בְּעֵינֵי לָהּ עוֹד לֹא יִשְׁנָה.

ואותה "נגינת אדירים", המשורר דולה אותה מתהומות האבדון תוך כיבוש עצמי הראוי למופת ומשליט על פני "דרכי האוקינוס" הארמוניה של שלווה וטון פייסני. הלקין מזונג באומץ לחוות פני הכליון ולאצול מאווירת ההשקט על גיבוריו הצופים כליונם — "חדל נחלל נהיה כלא היינו / ויפדה האל מאסוריו", אומרים יוחי והלקין בסטואיות מופלאה. חזונו הרה־השואה של הלקין מכיל נחשולי יופי מחריד, אלא שבהציף את נפשו גל יופי פרימיטיבי, הוא מכניעו, דוחקו לתוך אפיקי ביטוי קלאסי ומצמצמו בערוצי הכיבוש האמנותי. אישיותו ההוגה אינה מסתחפת בקולות דיוניסיים המחלחלים ביסודותיה. היא שלטת בכוח המחשבה התרבותית ומעצבת את עולמה תוך מתן פורקן לצער הפרט בצער היקום, ולקול של היחיד "בדכי האוקינוס" המבליעו באלם.

ואותה "נגינת אדירים" המתנחשלת בהוד פרימיטיבי של "תהומות האבדון" — הלא מתפארת כואת, מגעשה ומשקט־המסתורין שלה, ניכוו במעמקי נפשם כמה ממשוררינו. הלקין לא ניצל מגורלם של טובי משוררינו. חזות איומה היתה לו תפארת הכליון הטוטאלי, ובהיפגעו קשות מן הפאטאליות שבהוד טבע־אלוהים, הוא קלט אימתה ברהטי המחשבה הפיזית, כשחוויה כביר־יגון זו מדובבת אצלו את הנימים הכבושות ביותר.